

azt az eszményt keresik, melyet a műthosz–logosz egysége és a heideggeri „költőien lakozó” ember példája képvisel. Ilyen Vasadi Péter munkássága, akinek verseit Végh értelmezésében áthatja a megéltség, gondolatiság és élettapasztalat szintézise (*Lomb és gyökér*), vagy Győrffy Ákos természeti élményekből táplálkozó (nem romantikus) tájköltészet (*Páfránybeszéd*). Képzőművészeti példájában, Kárpáti Tamás alkotásai kapcsán pedig kifejezetten érdekes az a megállapítás, melyet a modern és az antik művészet viszonyáról tesz: amit a festő alkotásai a kortárs áramlatoktól függetlenül vállalnak, hogy „forradalmi módon ókoriak”, nem a toposzokra és a formavilágra vonatkozóan, hanem a szépséget mint az ókori görögök szemléletében legmagasabb létfokot képviselőt illetően (166). Kárpáti művészetének célja, hogy megtisztítsa a hagyománytól fuldokló és figuratív bravúrokra törekvő 20. századi művészetet az eltévelyedéstől, és tekintetét erre a nehezen megfogható „ókori szépségre” szegezze, magával a „léttel” kívánva azonosulni.

Ebbe az értelmezői tendenciába illeszkedik Rainer Maria Rilke versének, az *Archaikus Apolló-torzónak* az interpretációja is. A vers híresen zavarba ejtő utolsó sora, mely a torzó leírását követi – „Változtasd meg élted!” –, Végh szerint egyben a vers tömör mottója is. A fej nélküli szobor jelentősége, hogy az utolsó sorral együtt olvasva a teljes életre, változtatásra és önismeretre biztatja az embert, mert „az ember nem az, ami, hanem az, ami lehetne”, ebből pedig világosan következik a heideggeri imperatívusz: „légy önmagad!”, mely a szerző legfőbb gondolata Rilke versét illetően (113).

De ismét csak Heidegger juthat eszünkbe *A vers utáni csönd* című szöveg kapcsán is. Ha az adott költészet, a felolvasott vers a „lét beszédként” érvényesül, vagyis igazi költészet, akkor az megbont valamit körülöttünk; a vers mint létező „megszakítja a nemlét folytonos csöndjét, szakadást idéz elő a semmi talaján” (174). Az alkotás megkezd valamit, váratlanban és szokatlanban részesít, a befogadó feladata pedig, hogy „a vers által megnyitott magányosságban tartózkodjon, hogy a szétszakított tudat nyitva maradjon” (175). *A műalkotás eredetében* is olvasható gondolatok ezek, melyben Heidegger a költészetet példaeértékűnek véli a többi művészet között, amennyiben az az „alapítás”, a „kezdés” és az „adományozás”, de úgy is mondhatnánk: a kimondás, a szóhoz juttatás gesztusával élve indít útjára egy történeti létezőt, egy nyelvet, egy *világ*ot, megszakítva a megszokottat.

Így pedig már megvilágosodhatunk a kötet címét illetően is: „a ragyogás ideje” jelölheti azt a kort, amikor még az orpheuszi létezés, a lo-

gosz mint a kint és a bent egysége nem bomlott meg, amikor még a költőien felfokozott szó ragyogása nem volt kérdéses, amikor még nem kellett erre megtanítani az embert, ahogyan azt Heidegger megkísérelte. És ahogy a német filozófus is vallja már idézett művében, a költészet felragyogtatja a nyelvet, mi pedig, akik a műveket őrizzük, gazdagodunk általa, közelebb kerülünk a léthez. Végh Attila rendkívül egységes gondolatvilágú kötetének célja is tulajdonképpen erre irányul: felébreszteni bennünk az embert, akinek hétköznapijából még nem vonult ki a művészet. Az emelkedett pillanatok és a mítoszok, melyeket Végh felidéz, ma már fényüket veszített pénzérmék. Feladatunk annyi, hogy újracsiszoljuk és hagyjuk őket fényleni, és újra meg újra térjünk vissza hozzájuk, álljunk bele az általunk visszavert ragyogásba, mert ez az életünk, az „örök visszatérés”, „az ismétlésben-benne-lét mozgása” (*Az élet értelme*, 181).

Báthori Csaba
Ellenmérgek
Esszék

Napkút Kiadó
Budapest, 2012

BÁTHORI CSABA
Ellenmérgek
Esszék

napkút

Bedecs László

ÍZLÉS DOLGA

Afféle íratlan szabály, hogy nem szerencsés a különféle, egymástól esetenként távoli műfajok keverése egy könyvben, nem jó a tanulmányokat, esszéket, kritikákat naplókcal, riportokkal, interjúkkal és meditatív szövegekkel vegyíteni, de Báthori Csaba kötetét olvasva a műfajok keveredését mégsem érzem zavarónak. Egy olyan önreflexíven gondol-

kodó író alakját rajzolják ki ugyanis a kötet írásai, aki bárhogyan is szó-lal meg, mindig a saját útján jár: akár tanulmányt ír, akár önéletrajzi esszét, az érzékenységnek és a koncentrátságnak ugyanazon a szintjén mozog, sőt a kérdései is nagyon hasonlóak. Merthogy a legfontosabb kérdése mindig az élet minőségére vonatkozik, az irodalom csak ezután következik. Hiszen az irodalom nála az élet része, egy olyan entitás, amely nem csupán segít élni, az élet fordulópontjait megélni és megérteni, de egyben szükséges alapja is az életnek. Az irodalom a kulturális tér központja, a kultúrák közötti élet legjobb lehetősége, de Báthori szerint a hétköznapi beszéd sem létezne a költészet évezredes hagyománya nélkül, és megérteni sem tudnánk egymást, ha a korábbi olvasmányaink nem segítenének nyelvileg is megformálni a gondolatainkat. A kötet írásai ezt a valóban fontos kérdést árnyalják, műfajtól függetlenül – ezért érződik a könyv minden sokszínűsége ellenére is egységesnek, átgon-doltan felépítettnek.

Az írások izgalmához azonban az is hozzátartozik, hogy Báthori nem próbál semmilyen szakmai konszenzust követni, csakis a saját elképzelései vezetik: se formai, se terjedelmi, se terminológiai kötöttségeket nem fogad el, viszont gyakran erős, kockázatos állításokat tesz, néhol kifejezetten provokatív. Mintha keresné az általános vélemények gyengéit, hogy aztán ezekből kiindulva fogalmazhasson meg új koncepciókat egy-egy költői életművel vagy épp egy-egy kötetrel, esetleg művel kapcsolatban. Máshol az irodalom elvontabb kérdéseit teszi fel újra, hogy ezekről is saját nézőpontja és értékrendje szerint beszélhessen. Érdekes azonban, hogy konkrét állításokkal, konkrét szerzők konkrét munkáival sohasem vitatkozik, sőt idézni sem szeret senkit, még egyetlenőt sem. Miközben tehát a Báthori-írások kifejezetten szenvedélyesek, konfliktuskeresők, a valódi viták elmaradnak, inkább afféle köd-szurkálást látunk, azaz a vitapartnereket nekünk magunknak kell felismernünk és megkonstruálnunk – végsősoron tehát nekünk magunknak kell vitatkoznunk az egyes írásokkal. Ennek a retorikai játéknak megvannak tehát az előnyei: a szövegek bevonják az olvasót a diskurzusba, rákényszerítik, hogy állást foglaljon, hogy próbáljon ő is érveket keresni egyik vagy másik állítás mellett.

A könyv három részre tagolódik. Az elsőben a nagyobb lélegzetvételi irodalmi esszék kaptak helyet. A középpontban már itt is József Attila áll, de Báthori voltaképp nem korszakok és nyelvek szerint válogat; mindenféle kor és kultúra irodalmában talál olvasásra és értelmezésre érdemes műveket. Legyen szó a trubadúrok költészetéről, Rilkeréről

vagy Hölderlinről, Homéroszról vagy a pompeji falfirkák szövegeiről, a figyelem ugyanolyan erős, az értekező és a tárgy távolsága ugyanolyan csekély. Egy sokoldalú író és irodalmi gondolkodó az olvasás örömétől és a megértés vágyától hajtott, folyamatosan bővülő és emelkedő pályájának sok esetben összegző írásait olvashatjuk itt, melynek nem is annyira rejtett alaptétele a babitsi „egy irodalom”-elv, mely szerint sok irodalom van, de mindegyikben ott az oszthatatlan egyetlen, amit világirodalomnak is szoktunk nevezni. Ez nem csupán a hagyomány folytonosságában, hanem a művek szükségszerű egymásrataltságában is megvan, merthogy a meghatározó költők akkor is párbeszédben állnak egymással, ha évszázadok és nyelvek választják el őket – hiszen akkor is több bennük a közös, ha látszólag különböznek. Ugyanaz a vers íródik tehát évezredek óta, ehhez fűzik hozzá az újabb és újabb jelentős költők a maguk sorait, vagy ahogy a Rába György halára írt esszében olvashatjuk: „csupán egyetlen költő közelít felénk az írásbeliségben – különböző nyelveken, más-más időben és égi-földi szögben” (150). Báthori ezt a közös lényegét kutatja, sokszor csak megérezésekre hagyatkozva, magabiztosan és bátran. Néhol, ahogy Babitsnál is, előtűnik az elbeszélő, aki irodalmi igénnyel írja meg egy-egy költészeti esemény történetét, máshol lírikusként helyez el egy-egy jelzőt az értelmező mondatokban, vagy épp költői érzékenységgel közelít a vizsgált szövegek érzelmi csúcspontjaihoz, esetleg olvasóként a saját érzelmi feszültségeire válaszul talál irodalmi műveket.

Nehéz kiemelni az első részből egy-két esszét, de József Attila és Rilke költészetének összehasonlító olvasata, a két életmű közti párhuzamokat kereső írás feltétlenül szót érdemel, hiszen ebben Báthori esszéírói attitűdjének minden eleme megmutatkozik. Nagyon jellemző például, hogy már az első párhuzam személyes jellegű: mindkét költőt fordítja a szerző, igaz, épp ellenkező irányba. A második párhuzamot pedig a két költő emberi alkatában véli felfedezni, konkrétan a különállásban, a magányban-parancsban, a létben megtörténő feloldódás lehetetlenségében látja. Manapság nem szokás a költők személyiségjegeivel foglalkozni, inkább maguk a szövegek fontosak, de Báthori per-sze a szövegekkel is részletekbe menően foglalataskodik. Nagyon szép például, ahogy az anyag ezoterikus testté válását mutatja be az *Óda víz-esés-képében*, felfigyelve arra, hogy nem a robaj válik el a vízeséstől, ahogy közönségesen gondolnánk, hanem a vízesés „önnön robajától”, azaz a víz lesz képes valami olyasmire, amire – szimbólumképzés és metaforikusság ide vagy oda – nem hatalmazták fel a fizika törvényei.

Az, hogy mindkét költészet alapvetően antinomikus jellegű, hogy szívesen használ paradoxonokat, nem új felismerés, de Báthori példáinak sora már újdonságszámba megy. Eközben szövegeinek asszociációiból is látni, hogy a szerző nagyon jól ismeri mindkét korpust, kifejezetten otthonosan mozog az életművek kevésbé ismert részeiben is. De számára a legfontosabb párhuzam az etikai vállalásban van. Szerinte Rilke is, József Attila is felismerte, hogy kiválasztott költő, és ebben nem annyira a lehetőséget, hanem inkább a feladatot és a terhet látták: „A választott művész legfontosabb feladata az egyetemes mérvű törődés: kézbe kell vennie a legkisebb dolgokat, tisztaságot kell teremtenie és felmutatnia műveiben” (38). Innen nézve nem túlzó a „mindenség”, a „világszellem”, az „öröklét” gyakori emlegetése – hiszen Báthori úgy gondolja el a költői létet, mint a világ egészéért vállalt felelősséget, és ez például azzal is jár, hogy a költő a szegénységet választja, mert csak ez tudja a művészethez szükséges tapasztalatot, a ritka boldog pillanatok élményét biztosítani. Számára a vers ünnepi alkalom, az olvasás kitüntetett esemény, a költészet pedig maga az élet, abban az értelemben is, hogy segítségével lehet csak élni, sőt beszélni. Költészet nélkül nem létezne semmi.

Báthori Csaba mindeközben nagyon türelmes és érzékeny olvasó, aki felkészültségét lassú, elegáns tempókkal mutatja meg, nagy ívben kanyarodik rá egy-egy témára, és nem sajnálja az időt, a mondatokat az aprónak tűnő kérdésektől sem. És épp ez teszi egyedivé az esszéit: az elidőzés, a sétaszerű olvasás, a gondolkodás luxusa, az emelkedettség, a „magaslati levegő” megteremtése. De Báthori írásai az értelmezéseken és az értékeléseken túl azért is fontosak, mert képesek meglátni, illetve megkonstruálni az egyes költői teljesítmények legfontosabb problémáit, vonatkozzanak azok nyelvre, szerepre, filozofikumra vagy költésztörténeti összefüggésre. Mindezt ráadásul úgy viszi végig, hogy a szövegek retorikája képes a távolságtartás és a közellépés váltogatására, magyarán az életművek egészének bemutatására és a konkrét verselemzések elvégzésére is. Az ehhez szükséges erős és határozott értelmezői nyelv régóta Báthori rendelkezésére áll, de ennek költői szépsége teszi csak lehetővé, hogy a kritikai szöveg akár a konkrét művek idézése nélkül is jelenvalóvá, érzékelhetővé tegye azokat. Pontos és sűrű stílus, lényegre törő érvelés, igényes mondatvezetés – ez jellemző a kötet egészének nyelvére. Van, hogy elvontan esszéisztikus, máskor elmélázóan poétikus vagy patetikus a nyelvezete.

A kötet második része, a romániai útinapló egészen másfelé visz, bár a költészet ott is jelen van, a világ szemléletében, a találkozások meg-

élésében, a tapasztalatok átvezetésében, az érzelmek kimondásában. Az első részbe került Litera-naplónak és a szintén ott szereplő önéletrajzi esszének is itt kellett volna helyet kapnia, hiszen mindkettőben a személyes sors szólal meg, egy markáns világszemlélet rajzolódik ki. Az útirajz legemlékezetesebb része a Nagy Ilona irónónél tett látogatás leírása, melyben az irodalmi és az emberi szempontok felkavaró módon keverednek össze. Báthori ebben a részletben kegyetlenül őszinte: éles szavakkal mondja el viszolygását a háztól, ahol vendégül látják. Mert-hogy a ház valóságos nyomortanya, minden koszos, rendetlen, bűdös, undorító. Mindezt olyan szavakkal írja le, hogy magunk is szégyenkezünk, és szinte a házigazda ágyába vizionált férgeket is látjuk. A csúcspont persze az ebéd: csukott szemmel kényszeríti a beszélő magát arra, hogy bekanalazza a nyilván szeretettel készített és kínált, de mocskos tányérban, viharvert evőeszközökkel tálalt szegényes ételt. Mindez egy íróházaspár lakásában történik, az irodalom már ezért is része az élménynek, de maga a tapasztalat, a szolidaritás, a sajnálat és a menthetlenség néhol keserű, néhol fölényes érzése versszerű pontossággal kerül elénk.

A romániai utazással összefüggő esszé a határon túli irodalmakról szól (*Egy múlt jövője*), melyben Báthori nem kevesebbet állít, mint hogy a magyarországi szerzők csak nagyon korlátozottan figyelnek a határon túli könyvekre, az ottani törekvések pedig alig hatnak a fő áramlatokra. Úgy látja, a „részkultúra” eredményei periférikusak maradnak, holott Tolnai Ottó, Grendel Lajos, Bodor Ádám vagy Kovács András Ferenc személyében olyan határon túli szerzők vonulnak fel, akiknek az egyetemes magyar irodalom is sokat köszönhet. De talán épp ez a titok nyitja: a Báthori által sorolt nevek ugyanis azt mutatják, hogy az értékek nem vesznek el, mindegy, hogy a világ melyik részén születnek, a magyar irodalom megbecsüli őket. A legjobb szerzők ma már magyarországi lapokban is publikálnak, és fordítva: a legjobb lapok és kiadók között sok határon túli is van. Ráadásul máig nyitott kérdés, hogy vajon jól tesz-e egy műnek, ha földrajzi szempontok szerint olvassuk, nem épp degradáljuk-e, ha ilyen-olyan jelzőkkel illetjük. Ma már igazán könnyen átjárhatóak a határok, az internetnek köszönhetően pedig ugyanazt olvashatják Pozsonyban és Kolozsváron, mint Pécsen, ugyanarról beszélgethetnek vagy vitázhatnak. És a legtöbben ezt meg is teszik. Főlleges tehát amiatt aggódni, hogy a határon túli magyar szerzőkre nem jut elég figyelem. És itt van például maga Báthori Csaba, aki fontos kritikusként odafigyel az ottani történésekre is.

A harmadik rész rövid írásai épp e gazdag kritikusi pálya újabb állomásait mutatják be, afféle olvasónaplóként, a szellemi tájékozódás dokumentumaiként. Régóta tudjuk, hogy Báthori recenzióira érdemes odafigyelni, jó arányérzékkel, pontosan fogalmazza meg észrevételeit, és nagyon sokszor új szempontokat is képes felvetni. Ilyen például a versek terjedelmével kapcsolatos kérdésfelvetés: vajon van-e a versnek ideális terjedelme? Vajon mondhatjuk-e egy-egy versre, hogy az túlírt vagy épp nem kellően kidolgozott? Pilinszky juthat eszünkbe, ő mondta, hogy egy regény és egy szonett lehet ugyanolyan hosszú – de Báthori mint-ha mást mondana. Ő azt állítja, hogy minden műnek saját „térfogata” van, önmaga jelöli ki saját terét, és aztán ezt kell betöltenie a legideálisabb módon. Jó, ha nem érezzük úgy, hogy húzhatnánk belőle, és ha rövidebb lenne, akkor sem lenne kevesebb, és jó az is, ha egy néhány soros vers nem hiányérzetet kelt, hanem hatni tud, és egységes egészként mutatkozik meg. Az *Egy mondat a zsarnokságról* például szerinte szószátyár szöveg, többet beszél, mint amit témája megkíván, Weöres egysorosai viszont lehetnének hosszabbak is néha, több van bennük.

Báthorinál a versek fokmérője a hatás: ha elakad a lélegzet, ha megdobb a szív, ha a szöveg megrendít vagy legalább elgondolkoztat, ha segít érzékenyebbé válni mások fájdalmára és ha segítségével jobban megérthetjük a magunk szégyeneit, akkor van értéke. A rövid kritikákban is igyekszik behelyezkedni az adott kötet saját világába, de mint-ha ezt azért tenné, hogy aztán a mű világát a sajátja részeként kezelje: a kritikus nem tablót készít, nem kanonizál a válogatásával, hanem az irodalmat működésében mutatja be, úgy, ahogyan az benne mint olvasóban dolgozik, úgy, ahogy rá mint olvasóra hat. De közben művelten szarkasztikus humora – amely leginkább a stílusárnyalatok finom váltásaiban és hasonlatainak plasztikus képiségében mutatkozik meg – mindig jelzi az esetleges ki nem mondott ítéleteket is. Mert ugyan Báthori korábban, a Magyar Narancs kritikusaként azzal alapozta meg hírnevét, hogy nyíltan vállalta erősen negatív véleményét is, mostanra attitűdje sokat szelídült, és inkább azokról a könyvekről ír, amelyek érdeklék, megmozgatják, amelyekről épp ezért jellemzően jó véleménye van.

A könyv visszatérő eleme a József Attila-fordítások története. Ez érthető is, hiszen Báthori ezzel a vállalkozásával tabut sértett. Hiszen általános vélekedés, hogy mindenki csak az anyanyelvére tud jól fordítani, ő viszont az anyanyelvről fordította József Attilát németre. Hogyan lehetséges ez? A kötet végére került interjúban részletesen is mesél erről, és meggyőző érveket sorakoztat fel. Kezdve azokkal az írókkal,

akik nem, vagy nem csak az anyanyelvükön lettek világhíresek: Nabokov, Beckett, Cioran talán a leggyakrabban emlegetett példák. Aztán ott van az az érv, hogy hány rossz fordítás születik a saját nyelvükre fordítóktól: az anyanyelvűség önmagában kevés a jó munkához, sőt talán ez a kevésbé fontos eleme a fordításnak. Fontosabb az irodalom megértése, a műben rejlő formai és gondolati finomságok érzékelése, az érzékenység, és csak ezután jön a nyelvi kompetencia kérdése. És ha az esszét, a kritikát is fordításnak gondoljuk el, ez a tétel akár az egész kötet tanulsága is lehet.

Térey János

Teremtés vagy sem

Libri Kiadó
Budapest, 2012

Falvai Máttyás

FINNYÁS ÍNYENC

Kicsit nehezen hihető vállalkozás a kimondottan piaci szemléletű Libri Kiadótól, hogy frissen leigazolt szerzőjétől – a *Termann hagyatéka* című novelláskötettel egyszerre időzítve ugyan – egyből egy esszékötetet közöljön. Felesleges is rámutatni: kevés piacképtelenebb műfaj létezik manapság az esszénél, amely a megtépzott renoméjú versnél is kevésbé kelendő. Még akkor is meglepő bátorságra vall ez a tény, ha a középnevezedékbe lassan belépő, nemrégiben még a fiatal nemzedékhez sorolt, negyven körüli generáció egyik – túlzás nélkül állíthatjuk – sztárjáról van szó. Hogy a kiadó mégis vállalta a gazdasági kockázatot, öremteli fejlemény, hiszen először bontakozhat ki előttünk Térey esszéírói tehet-